

შანშე დარჩიაშვილი

ქართული და სომხური წყაროების ცნობები ზაქარია მხარგრძელის მიერ „შაჰანშაჰის“ ტიტულის მიღების ქრონოლოგიასთან დაკავშირებით

ძველი სომხური პერიოდული სამეცნიერო გამოცემების გაცნობისას ჩვენი ყურადღება მიიქცია სომხეთის რესპუბლიკაში გამომავალმა ისტორიულ-ფილოლოგიურმა ჟურნალმა „პატმა-ბანასირაკან ჰანდესის“ 1968 წლის №2-ში მოთავსებულმა ა. შაჰინიანის სამეცნიერო სტატიამ, „კომის სტელა და მისი წარწერა“. სამეცნიერო წერილი სომხურ ენაზეა შესრულებული და ფრიად საინტერესოა მასში გამოთქმული მოსაზრებანი, რომელთა გაცნობისას განსხვავებული შეხედულებები იჩინენ თავს, რა თქმა უნდა ქართული ისტორიოგრაფიისა თუ, ზოგადად, საქართველოს ისტორიის გადასახედიდან.

წარწერის შინაარსისა და ამასთან დაკავშირებით კომენტარების გაცნობამდე, უნდა ითქვას, რომ თავად სომხურ ეპიგრაფიკაში ერთი თვალშისაცემი გარემოება გვხვდება. სომეხი საზოგადოების წარმომადგენლები, არა აქვს მნიშვნელობა საზოგადოების რომელ ფენას ან წოდებას ეკუთვნიან ისინი, ხშირად იჩინენ უგულისყურობას მათ მიერვე შედგენილი ტექსტების მიმართ იმ დროს, როდესაც ქვაზე ამომკვეთლებს, „ამომჭრელებს“, ე.წ. „მწერლებს“ მაგარ მასალაზე გადაჰქონდათ ქტიტორთა და ასევე, სხვა საერო თუ სასულიერო პირები, ანდა, ვაჭარ-ხელოსანთა, ზოგადად, შემწირველთა მიერ შედგენილი ტექსტები, რაც არც თუ იშვიათად, იწვევდა ტექსტში შინაარსობრივ ცვლილებებს, ეს კი საგრძნობლად ართულებდა მსგავსი წარწერების როგორც ლინგვისტურ, ასევე, ისტორიულ-ქრონოლოგიური ღირებულებების განსაზღვრას.

ამდენად, პირველ რიგში, სომხურ წარწერათა არასწორი განმარტებების მიზეზია წარწერაში დამოწმებული თარიღების უტყუარად მიიჩნევა, განსაკუთრებით ეს ხდება საქართველოს ისტორიასთან მიმართებაში. ასევე, სომეხი ისტორიკოსები, როდესაც კომენტირებას უწევენ გამოქვეყნებულ წარწერას, ან სხვადასხვა ისტორიულ მოვლენებთან კავშირში აფასებენ მის ღირებულებას, ხშირად ანგარიშს არ უწევენ ქართულ წყაროებსა და მათთვის საინტერესო საკითხებზე ქართულ ისტორიოგრაფიაში გამოთქმულ მოსაზრებებსა და შეხედულებებს. აღსანიშნავია, რომ ჯერ კიდევ, ნ. მარმა მიაქცია ყურადღება ამ გარემოებას და შენიშნა: „ეჭვს არ იწვევს, რომ ზოგიერთი სომხური წარწერა მიწერილი ნაგებობებზე და დათარიღებული ზუსტად, ან მიახლოებით, ქრონოლოგიურად არ

ეკუთვნიან იმ დროს, მაშინაც კი, როდესაც ისინი შინაარსით ორიგინალებს წარმოადგენენ. ისინი გადაწერილია: წარწერებს იწერდნენ ეკლესიათა გადაკეთებისას, ან კიდევ პერგამენტიდან, განსაკუთრებით, როცა გავრცელდა სხვადასხვა აქტების მიწერა ტაძრებზე და საერთოდ ნაგებობებზე. ამას გარდა, წარწერები სრულდებოდა მოვლენათა პარალელურად და გადაჰქონდათ ქტიტორთა ან კიდევ შეწირულობათა აქტებიდან, როგორც ჩანს, ზოგჯერ არასრულად და დიპლომატიკური სიზუსტის დაუცველად“. სწორედ, ნ. მარი იყო, 1913 წელს, პეტერბურგში საიმპერატორო ტიპოგრაფიაში აწყობილი კ. კოსტანიანცის მიერ შეგროვებული სომხური წარწერების კრებულის რედაქტორი და კარგად უწყოდა, რა სირთულეებთან იყო დაკავშირებული ამა თუ იმ წარწერისათვის, თუნდაც ქრონოლოგიურად ადგილის განსაზღვრა. ზემოთქმულს ისიც უნდა დავამატოთ, რომ თავად სოფელ კოშის წარწერა ნიმუშია ყოველივე ამის, რომ მან, როგორც ჩანს, 1968 წლამდე არ მიიქცია სპეციალისტების ყურადღება, როგორც ამას თავად ა. შაჰინიანიც შენიშნავს.

ჩვენთვის საინტერესო წარწერა ამოჭრილია სომხეთში, აშტარაკის რაიონის სოფელ კოშის საზღვართან გამავალი გზის გასწვრივ განმარტოებულ, მშვენიერ სკულპტურულ ხაჩქარზე (ქვაჯვარზე), რომლის სიმაღლე 6 მეტრზე. მეტია და დამაგრებულია ადგილობრივი ტუფის ქვის საძირკველზე.

ხაჩქარის კვარცხლბეკის აღმოსავლეთ მხარეზე მოთავსებულია ათსტრიქონიანი, როგორც მისი გამომცემელი შენიშნავს, სომხეთის ისტორიისათვის მნიშვნელოვანი ღირებულების მქონე, ალაგ-ალაგ დაზიანებული სომხური წარწერა და იქვე აღნიშნავს, რომ წარწერის პირველ გამომცემლებს იმდენად დაუმახინჯებიათო წარწერის ტექსტი, რომ იგი გაუგებარი და უაზრო რჩებოდა თვით პროფესიონალი ისტორიკოსებისთვისაც კი, თუმცა, 1958 წელს, ს. ბარხუდარიანს აღნიშნული წარწერა გამოუქვეყნებია გაზეთ „ავანგარდში“; ამის შემდგომ კი, როგორც ამას გვამცნობს ა. შაჰინიანი ტექნიკური საშუალებების გამოყენებით დაწვრილებით შეუსწავლია ქვის სტელაზე (სომხ. კოთოლი) ამოჭრილი წარწერა და წარმატებით აღუდგენია მისი ძირითადი ტექსტიც.

შედარებისთვის გთავაზობთ, მართლაც ერთმანეთისგან საგრძნობლად განსხვავებულ, ერთი და იმავე წარწერის, როგორც აღრინდელ, ასევე შემდგომ, ე.ი. ა. შაჰინიანსეულ ვარიანტის ქართულ თარგმანებს.

I ვარიანტი:

„მე პეტროს ვარდებუტმა აღვმართე ეს ნიშანი... რომელი უწინ ვიხილე სულის თვალთ „ოიდ“ (=1175) რიცხვსა და სიტყვით... და გადმოვიდა ღრუბელი ნათლისა აღმოსავლისა [და] წმიდა ნიშანი იგი ღვთისა და შემდგომ უფლისა... ჯვარისაგან... ერთი...

საკვირველება... დაბნელდა მზე... მე ვარ... ზაქარიასაგან და... დიდის... იგივე ფორმა და სახე აქვს, რომელი... ჯვარისა ქრისტესი და... ქვეყანა... განამტკიცა, და... გრძელობასა შა...ის და...თაყვანისცა წმიდასა... ქრისტეს... “

II ვარიანტი:

1. „ოხდე“ (=1195წ.) მე პეტროს ვარდაპეტმა აღმართე ნიშანი ესე ზეციური რომელი უწი—
2. ნარეს ვიხილე სულის თვალთ ოიდ (=1175) რიცხვსა სიტყვა ესე ზეცისა და გადმოსვლა ღრუბელისა
3. ნათლისა აღმოსავლისა და გამოცხადება ღვთის ნიშნისა და შემდგომ უფლისა და ძალმიცემული
4. ჯვრისაგან მიეწია ყოველთავე ქმნილთა და ერთისა წლისა შემდგომ დაბნელდა
5. მზე და... შეიძრა ქვეყანა და შემდგომ „ი“ (=20) წლისა ვიხილე
6. ზაქარია და ივანე ძენი დიდი სარგისისა იგივე გარეგნობა და
7. სახე ჰქონდათ რომელი... ჯვარისა ქრისტესი და გაიწმინდა ქვე
8. ყანა ჩვენი და გაბრწყინდა ეკლესიები სომხეთისა: და აწ ჩემია
9. შეძენილი ესე მზეგრძელობა შაპინშაპისა და დიდება ჩვენი და თაყვა-
10. ნისცემა ამის დღესა დიდისა მოსვლისა ქრისტესი; ამენ.

წარწერის ზემომოტანილ ორივე ვარიანტის მიხედვით, ტექსტების თანახმად, ავტორი პეტროს ვარდაპეტია, რომელსაც იხსენიებს ვარდან ვარდაპეტი თავის „აშხარჰაცუიცი“-ში და მას „აკანატეს“-ს (ქართ. „მოწმე“, „თვითმხილველი“) უწოდებს. ვარდანისავე სიტყვით, კომპანაქში ყოფილა წმინდა ვარდაპეტ პეტროს აკანატესის სამარხიც. ა. შაპინიანის აზრით, პეტროს ვარდაპეტმა მეტსახელი „აკანატესი“ 1175 წლის ხილვის შემდგომ შეიძინა.

ამავე, ამტარაკის რაიონის სოფელ ანტარუსტის საგაშენის ეკლესიაში დაცულია ამირსპასალარ ზაქარიას 1200 წლით დათარიღებული, არც თუ დიდი მოცულობის ხაჩქარი (ქვაჯვარი), რომელის თავდაპირველი სამყოფელი უცნობია, თუმცა სავარაუდოდ, ამავე სოფლის საზღვრებში იქნებოდა აღმართული. ხაჩქარი დამზადებულია ვარდისფერი ტუფისაგან, რომლის სიმაღლე 1,40 - ია, სიგანე — 0,80 და მასზე მოთავსებულ წარწერაში ვკითხულობთ, რომ „ოხთ“ (=1200) ზაქარიას ქართველთა და სომეხთა ამირსპასალარს, დიდი სარგისის ძეს, აუღია მიუვალი სიმაგრე ანბერდისა...

ამტარაკის რაიონშია სოფელი ფარპი, რომლის მომცრო, ბაზილიკური ტაძრის აღმოსავლეთის კარის თავზე იკითხება ზაქარიას სახელით ამოჭრილი წარწერა, „რიცხვსა „ოხ“ (=1191) მე, ზაქარიამ სომეხთა და ქართველთა ამირსპასალარმა ქრისტეს

შეწევნით ავიღე ეს ქვეყანა ტაჭიკთაგან და გავათავისუფლე ფარპის უხუცესნი ხარკისაგან...” ამავე წარწერას მიჰყვება ძალზედ დაზიანებული მცირე წარწერაც. დათარიღება წარწერაში არ იკითხება, თუმცა წარწერის დანიშნულება ნათლად ჩანს. ა. შაჰინიანის აზრით, წარწერა ეკუთვნის შაჰინშაჰ ზაქარიას, რომლისთვისაც ოთხგზის წირვა განუსაზღვრავთ ამავე ეკლესიაში: „რიცხვსა(ო)... (შა)ჰინშაჰ რომელი... ჩემი... უცვლელად ქრისტეს მოსვლამდე: დ (4) დღე წირვა იყოს ზაქ(არიასი)“ (აღდგენილი სიტყვები ა. შაჰინიანისეულია).

ამრიგად, სოფელ ფარპის წარწერების თანახმად, ა. შაჰინიანის აზრით, ამჟამად, რომ არაგაწოტის მხარეში 1195 წლის გათავისუფლებელ ლაშქრობას წინ უსწრებდა 1191 წელს ზაქარიას მიერ ორგანიზებული ლაშქრობა, თუმცა რადგანაც ანბერდის აღება არ მოხერხდა, ზაქარიას ჯარები სტოვებენ ამ მხარეს. ა. შაჰინიანი ფიქრობს, რომ, როდესაც 1195 წელს, ზაქარიამ და ივანემ ხელმეორედ დალაშქრეს არაგაწოტი და ამავე წელს, პეტროს აკანატესმა სოფელ კოშში აღმართა წარწერიანი სტელა ანბერდის ციხე-სიმაგრეც, სწორედ, ამ წელს უნდა გათავისუფლებულიყო თურქთაგან, ვარდაპეტ პეტროსის სიტყვით ხომ ამ წელს „გაიწმინდა ჩვენი ქვეყანა და გაბრწყინდა ეკლესიები სომხეთისა“.

საყურადღებოა ა. შაჰინიანის შემდეგი მოსაზრება, მისი აზრით, პეტროს ვარდაპეტის 1195 წლის წარწერაში ზაქარია ამირსპასალარი პირველად იხსენიება „შაჰანშაჰად“. მანამდე კი, ზაქარია და მისი ძმა ივანე ამირსპასალარებად სახელდებიან ამავე ვარდაპეტის 1175 წლის წარწერაში, „შაჰანშაჰად“ არც მათი მამა სარგისი არ იწოდებოდა, ასე რომ, ზაქარიანებს „შაჰანშაჰის“ ტიტულის პატივი უკავიათ მოყოლებული 1195 წლიდან და არა ანისის აღების, 1199 წლიდან, როგორც ამჟამად ვარაუდობენო — აღნიშნავს ა. შაჰინიანი. იგი ქართულ წყაროს, ბასილი ეზოსმოძღვრის ისტორიიდანაც ახდენს ციტირებას თამარის მიერ ანისისა და ანისის მფლობელთა ტიტულის ზაქარიასათვის „ბოძების“ შესახებ, თუმცა ანბერდის 1196 წლის გათავისუფლებიდან იწყებს. ასე რომ, ბასილის ცნობა ზაქარიასთვის თამარის მიერ ანისის ფლობასთან ერთად „შანშეობის“ ბოძება ნაგვიანვეად მიიჩნია. ასევე, მისთვის არადამაჯერებელია თავად ზაქარიას სახელით, ანბერდის გათავისუფლების, 1200 წელს ამოჭრილი წარწერის თარიღიც.

ამრიგად, ამირსპასალარ ზაქარიას „შაჰანშაჰის“ ტიტულით წარმოჩენა, ჯერ კიდევ 1995 წელს, მკვლევარს აფიქრებინებს, რომ ანისის შედაღიანებისგან არაგაწოტის გათავისუფლებით ზაქარია მისიანებისთვის „შაჰანშაჰი“ ხდება, ხოლო ანისის დაუფლებით ეს ტიტული უფრო მეტად მტკიცდება და გადაიქცევა სამემკვიდრეოდ მისი საგავარეულოსათვის. ასეთია ა. შაჰინიანის მსჯელობა ზაქარიას

მიერ „შაჰანშაჰის“ ტიტულის მიღების ქრონოლოგიასთან დაკავშირებით.

ქართულ-სომხურ წერილობით ძეგლებში, როგორც ნარატიულ, ასევე ლაპიდარულ წარწერებში, მრავლად ვხვდებით ფრიად საინტერესო ტერმინოლოგიას, სოციალური და ეკონომიკური, ასევე, პოლიტიკური შინაარსის მქონეთ, რომელთა მიმართება ისტორიულ პროცესებთან მუდმივ ინტერესს იწვევს მკვლევარებში. მხედველობაში გვაქვს მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ტერმინი, რომლის სამშობლოდაც ძველი სპარსეთი ითვლება. ტერმინი, რომელიც ერთ დროს, მძლავრად იყო დატვირთული პოლიტიკური შინაარსით, ირანულ აგრესიასთან ერთად ფეხს იკიდებს და მკვიდრდება ამიერკავკასიის სახელმწიფოებში და ამ ქვეყნების სახელმწიფოებრიობის განვითარების კვადაკვალ, მოყოლებული X საუკუნიდან, გვხვდება ამავე ქვეყნების თავდაპირველად სომხეთის მეფეთა იტულატურაში. ესაა „მეფეთა მეფის“ შესატყვისი, ირანულ წიაღში აღმოცენებული „შაჰინშაჰ“, „შაჰანშაჰ“, „შაჰანშაჰან“, „შაჰანშაჰ“, ე.ი. ძველ სპარს მეფეთა ტიტულები. აშკარაა, რომ თანდათანობით ჯერ კიდევ სომხური სახელმწიფოებრიობის დაცემის შემდგომ, განსაკუთრებით კი, ანისის გადასვლამ ქურთული წარმომავლობის ანისის მფლობელ შედადიდების ხელთ, გარკვეულწილად გააფერმკრთალა „შაჰანშაჰობის“ პოლიტიკური სტატუსი. შესაძლოა, განსაკუთრებით სომხეთში, სამეფო-სამთავროების არსებობის დროს, აღნიშნულ ტერმინს, მართლაცდა, პოლიტიკური ელფერი თან ახლდა, მაგრამ მოგვიანებით, საქართველოს ფეოდალური მონარქიის განვითარების კვალდაკვალ, იგი გარკვეულ დევალვაციას განიცდის. ივ. ჯავახიშვილი ამ ტიტულზე ასეთი აზრისაა: „შაჰანშაჰ“ სახელის დაჩემებას პოლიტიკური აზრი და მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა, მაგრამ, როგორც ეტყობა, საქართველოს მეფეები ამ სახელს გადამეტებულ ფასსა და ღირსებას არა სდებდნენ, მეფის წოდებულებაში „შაჰანშაჰ“ უკანასკნელი ადგილი ეკუთვნოდა და „აფხაზთა და ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა მეფესა და შარვანშაჰ“ მისდევდა. ეს წოდებულობა საქართველოს მეფეს სომხეთის შემოერთებასთან ერთად უნდა ჰქონოდა შეთვისებული“-ო , აღნიშნავს დიდი მეცნიერი.

რაც შეეხება „შაჰანშაჰის“ ტიტულს ერთიანი საქართველოს მეფეთა ტიტულატურაში პირველად ეს ტიტული გვხვდება გიორგი III-ის 1170 წლის სიგელში, სადაც გიორგი მეფე იხსენება, როგორც „აფხაზთა, ქართველთა, რანთა და კახთა მეფე, შარვანშა და შაჰანშა და აღმოსავალისა და ჩრდილოისა მფლობელი..“ ტიტული „შაჰანშა“ საქართველოს მეფეებს შეეძლოთ მიეღოთ დავით აღმაშენებლის მიერ ანისის თურქთაგან გათავისუფლების, ე.ი. 1124 წლის შემდეგ.

შენიშვნა: პროფ.მარიკა ლორთქიფანიძის აზრით, „შაჰანშას“ ტიტული ქართველ მეფეთა ტიტულატურაში დავით აღმაშენებლის მიერ ანისის დაპყრობის შემდეგ უნდა გაჩენილიყო. იხ. მ. ლორთქიფანიძე, საქართველოს ისტორია IX-XIII სს. თბილისი, 1974, გვ.124.

მართალია, ამის შემდეგ, ანისის მაჰმადიანი მფლობელები დროდადრო იბრუნებდნენ, მაგრამ „შაჰანშას“ ტიტულს შესაძლებელია ქართველი მეფეები მაინც იტოვებდნენ. არაა გამორიცხული, რომ ეს ტიტული პირველად გიორგი III-ს მიეღო მის მიერ ანისის გათავისუფლების ე.ი. 1161 წლის შემდეგ. 1189 წლის სიგელში კი თამარ მეფე იხსენიება, როგორც „...აფხაზთა და ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა მეფე და დედოფალი, მარვანშა და შაჰანშა და ყოვლისა აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა თვითმპყრობელი...“

რა შეიძლება ითქვას კომის სტელაზე ამოჭრილ პეტროს ვარდაპეტის, იგივე აკანატესის სომხური წარწერის შესახებ. წარწერა არ იწვევს ეჭვებს, არც დათარიღებისა და არც შინაარსის თვალსაზრისით. წარწერაში მოხსენიებულ მზის დაბნელებას მართლაც ჰქონია ადგილი სომხეთში 1176 წლის აპრილში. ასევე, ვარდაპეტის „ხილვაში“ არც ზაქარიას შაჰანშაჰად მოხსენიება ჰბადებს ეჭვებს. რაც შეეხება, სარგის მხარგრძელს, რომელიც ა. შაჰინიანის აზრით, არ იწოდება არსად, როგორც „შაჰანშაჰი“, უნდა მივუთითოთ ანისის, 1215 წლის, მცდარად დათარიღებულ წარწერაზე, სადაც ვკითხულობთ: „რიცხვსა „ოკდ“ (=1215), უფლობასა მანდატორთა ხუცეს ამირსპასალარ შაჰანშაჰ ზაქარიასი, ძისა... შაჰანშაჰ სარგისისა.

„მე, სარგისმა სამუელის ძემ... ალალი შრომით ავაშენე ეს ძეგლი ჩემს სახსოვრად და მშობელთა და შვილთა ჩვენთა...“ შაჰანშაჰ სარგისი, ზაქარია მანდატურუხუცესის და ამირსპასალარის მამაა და არა სხვა ვინმე. ამასთანავე, გავიხსენოთ, რომ „შაჰანშაჰობა“, ვარდანის მოწმობით, ანისის მფლობელობასა თუ გამგებლობასთან იყო დაკავშირებული. ანისი საქართველოს სამეფოს გიორგი III-ის მეფობის პერიოდში შედარებით ხანგრძლივად მისი მეორედ შემოერთების დროიდან, 1173-1174 წლიდან ჰქონდა და სწორედ ამ დროს, შეიძლებოდა მიეღო სარგისს, როგორც შედადიდთა ქურთული საგვარეულოს გამგებლობის შემცველს ანისში, „შაჰანშაჰის“ ტიტული.

რაც შეეხება წარწერის „ხილვას“, შესაძლებელია ასეც ვიფიქროთ, რომ პეტროს აკანატესმა, როგორადაც თვითონ აღნიშნავს, 20 წლით ადრე, წინასწარ იხილა ზაქარიას „შაჰანშაჰობა“ და 1195 წლისათვის, თავადვე მოიხსენია აღნიშნული პატივით ზაქარია ამირსპასალარი ისე, რომ აღარ დაელოდა 1199 წელს, ანისის აღება-გათავისუფლებასა და არც საქართველოს სამეფო ხელისუფლების გადაწყვეტილებას, რა თქმა უნდა თამარის

თანხმობით, ზაქარიასათვის ანისთან ერთად „შანშეობის“ პატივის „ბოძების“ თაობაზე.

სომხურ წყაროებზე დაკვირვებისას ერთი გარემოება შეიმჩნევა, როგორც ამას აკად. ა. ოვანისიანი აღნიშნავს, თანამედროვენი მარტო „ზაქარიანებს“ ე.ი. მხარგრძელებს კი არ ამკობდნენ ასე გულუხვად სამეფო ტიტულებით, არამედ „შაჰნშაჰ“-ის ტიტულით მოხსენიებულია მხარგრძელთა „ყმა“ — ვასალი ვაჩეს ძე ქურდი, როგორც ამას ალ. აბდალაძე შენიშნავს, „შაჰნშაჰი“ საკუთარ სახელადაა ქცეული, თუ უფრო ადრე არა, XII საუკუნის შუა ხანებიდან მაინც. ცნობილია, XII ს. II ნახევარში მცხოვრები 4 პიროვნება, შაჰნშაჰის სახელის მატარებელი. თუ ერთ შემთხვევაში შაჰნშაჰი ანისის შედადიან ამირას ჰქვია, დანარჩენ სამ შაჰნშაჰს ანისთან არაფერი აკავშირებს.

ძნელი სათქმელია, მართლაცდა რას უკავშირდება ზაქარიას შაჰნშაჰობის დროს აღნიშნული ტიტულის პარალელურად მისი მოხსენიება, როგორც ჩანს, ნებისმიერ კერძო შემთხვევებზე კი, სხვადასხვა წოდებისა და წარმომადგენლობის პირებზე, დროის ერთ მონაკვეთში, როდესაც ცნობილია, რომ ნომენკლატურული, ანუ სახელმწიფო ინსტიტუტების მორგება ცალკეული, მაღალი რანგის მოხელეზე მუდმივად სახელმწიფოს პრეროგატივად რჩება.

ვცდილობთ მოვიპოვოთ ახსნა-განმარტება მსგავს მოვლენებთან დაკავშირებით. საფიქრებელია, რომ ძირითადი მიზეზი უნდა იყოს სომეხი მოსახლეობის საკუთარი სახელმწიფოებრიობის მატარებელი მოტივაციის ძლიერი მუხტის არსებობა. ამ შემთხვევაში, როგორც ჩანს, სომხური საზოგადოება, მისი ნაწილი მაინც, ყურადღებას ამახვილებს არა სახელმწიფოებრივი აქტების თანამიმდევრობასა და მიღების კანონიერებაზე, არამედ მის წიარში არსებულ მუდმივ სწრაფვაზე საკუთარი თვითმყოფადობისა და არსებობის შენარჩუნებისა და მისი გამონატვის შესაძლო ფორმაზე.

ასე რომ, საქართველოს პოლიტიკური ისტორიისათვის დიდი მნიშვნელობა არა აქვს, თუ როგორ განადიდებდნენ და რა ეპითეტებით ამკობდა თუნდაც ზაქარია მხარგრძელს, ან კიდევ, რომელიმე სიუზერენს ადგილობრივი მოსახლეობა. ასეთი რამ ჩვეულებრივი მოვლენაა და ამაში გასაოცებელი, ან საძიებო არაფერია. ასეთი „მოვლენა“ არც ხელისუფლებას არ აწუხებს, პირიქით, ასეთ სიტუაციაში იგი საკუთარ, სახელმწიფოებრივ პოლიტიკას უფრო მეტი დამაჯერებლობითა და მოქნილობით ახორციელებს. ამდენად, ისტორიული ქრონოლოგიისათვის საინტერესოა პოლიტიკური, სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის მქონე აქტების დათარიღებისა და მათი საკანონმდებლო დონეზე გადაწყვეტილებების მიღების ზუსტი ქრონოლოგია.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ა. შაჰინიანი, 1968 - ა. შაჰინიანი, ჟურნალი „პატმა-ბანასირაკან ჰანდეს“ ერევანი, №2, 968;
- მ. ლორთქიფანიძე 1974 - მ. ლორთქიფანიძე, საქართველოს ისტორია IX-XIII სს. თბილისი, 1974;
- ივ. ჯავახიშვილი 1966 - ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ. IX, 1966;
- ივ. ჯავახიშვილი 1984 - ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ. VII, 1984;
- ალ. აბდალაძე 2005 - ალ. აბდალაძე, სომხური ანდერძ-მინაწერები საქართველოს შესახებ X-XIII სს. თბ., 2005;
- ვ. არეველცი 2002 - ვარდან არეველცი, მსოფლიო ისტორია, თარგმანი ნოდარ შოშიაშვილისა და ეკა კვაჭანტირაძის, თბ. 2002;
- მესხია 1979 - შოთა მესხია, საშინაო პოლიტიკური ვითარება და სამოხელეო წყობა XII საუკუნის საქართველოში, თბ. 1979, გვ. 285;
- კ. კოსტანიანცი, ვიმაკან ტარევირ, სპბ. 1916, გვ. XVIII-XIX (სომხ.).

Shanshe Darchiashvili

Georgian and Armenian Sources Concerning the Chronology of ‘Shahanshah’ title by Zakaria Mkhargrdzeli Summary

The author intends to remind the reader of the fact that any term referring to the ranks is due to turn into a title only after it is sanctified by legal act of the government. Until then, it remains just at the emotional level of local inhabitants. Thus, the ‘Shahanshah’ title of Zakaria Mkhargrdzeli is officially connected with the year 1199, the date when Anisi was set free and the decision was made at the Georgian royal court to reward Zakaria Mkhargrdzeli with city Anisi as well as the title of ‘Shahanshah’, previously belonging to Moslem owner.